

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ЛЕКЦІЯ

**з навчальної дисципліни Оперативно-розшукове забезпечення
кримінального провадження
обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти**

262 Правоохоронна діяльність

**за темою
«ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ»**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 21.09.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол № 8 від 17.09.2023 року)

Розробник:

Доцентка кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Вінцук В.В.

Рецензенти:

1. Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.
2. Доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого кандидат юридичних наук, доцент Мусієнко О.Л.

ТЕМА 2. Загальні положення про оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження.

План лекції

Вступ

1. Загальні положення про оперативно-розшукову діяльність щодо забезпечення кримінального провадження. Поняття та сутність кримінального провадження. Забезпечення кримінального провадження.

2. Поняття, сутність та терміни, що застосовуються в теорії і практиці оперативно-розшукової діяльності.

3. Завдання оперативно-розшукової діяльності спрямованої на забезпечення кримінального провадження.

4. Суб'єкти уповноважені на проведення ОРД та НСРД.

Висновки

Рекомендована література:

1. Конституція України. – Х. : «ФОЛІО», 1996. – 47 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2015. – 360 с.
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. №2135–ХІІ [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
4. Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. № 580-VIII.
5. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
6. Закон України «Про Прокуратуру» від 14 жовт. 2014 р. № 1697-18. База даних «Законодавство України». [Електронний ресурс]. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
7. Наказ МВС України від 06.07.2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України».
8. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О.М. Бандурка О.М.– Харків : Золота миля. 2012. – 620 с.
9. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. / С. В. Албул, С. В. Андрусенко, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; за заг. ред. С. В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2016. 270 с.
10. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I [Текст]: Підручник / О. М. Бандурка – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внут. справ, 2002. – 336 с.
11. Оперативно-розшукова діяльність: посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 228.

12. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с

13. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посібник / О. О. Подобний. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 258 с.

14. Приполов І.І. Оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження. Науковий електронний журнал. [Електронний ресурс]. elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/3887/1/11_p226-228.pdf

ВСТУП

Завдання розбудови правової держави в Україні та її інтеграції у Європейське співтовариство обумовлюють необхідність підвищення ефективності діяльності усіх інститутів державної влади. В їх системі важливе місце належить правоохоронним органам, які знаходяться на передньому плані протидії антисуспільним проявам та злочинності. Серед численних функцій правоохоронних органів особлива роль належить оперативно-розшуковій діяльності, що безпосередньо здійснюється їх оперативними підрозділами.

Опанування працівниками оперативних підрозділів теорією і практикою оперативно-розшукової діяльності та покращення їх оперативної майстерності є найважливішою передумовою ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю в умовах демократизації суспільства й розвитку ринкових відносин.

Вивчення наукового рівня забезпечення діяльності з розслідування злочинів, використання інноваційних досягнень сучасної науки і техніки правоохоронними органами свідчать про певне їх відставання від кримінальної практики застосування новітніх засобів, методів і технологій у злочинній діяльності. Насамперед це виявляється у застосуванні злочинними угрупованнями сучасних інформаційних технологій для вчинення злочинів на національному та міжнародному рівнях.

Під технологією розслідування злочину у науковій літературі розуміється функціонально зумовлена упорядкована сукупність дій (діяльність), що забезпечується необхідними ресурсами, та реалізується відповідним суб'єктом у процесі розслідування злочинів. Процес (технологія) розслідування є цілеспрямованою людською діяльністю й охоплює такі елементи: суб'єкт розслідування, об'єкт розслідування, засоби розслідування. Отже, з огляду на зазначене, можна підкреслити важливе значення широкого застосування комп'ютерних, інформаційних, комунікаційних, цифрових, судово-експертних та інших інноваційних технологій у практиці розслідування злочинів.

А ще під технологією розслідування злочинів пропонується розуміти складову частину функціонального аспекту організації цієї діяльності, яка допускає можливість алгоритмізації дій слідчих, криміналістів та оперативних працівників у розслідуванні кримінальних правопорушень, а під інформаційними технологіями – сукупність методів, інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, доступ до джерел інформації незалежно від місця розташування.

Але, використання суто комп'ютерних технологій дозволяє лише відтворювати тим чи іншим способом дані, відомості і не дає можливості ефективно та безпосередньо взаємодіяти з інформаційним об'єктом, що створюється або демонструється. Це вирішують за допомогою сучасних інформаційних технологій і є одним із найбільш перспективних напрямів підвищення ефективності розкриття та розслідування злочинів у слідчій та оперативно-розшуковій діяльності. Поняття «інформаційні технології» на законодавчому рівні розглядається як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування. Інформаційні технології широко застосовуються на початковому етапі розслідування злочинів під час планування розслідування, формулювання робочих версій, одержання орієнтовної інформації, побудови діаграм, схем, таблиць, графіків, моделей тощо. На думку А. С. Овчинського та М. К. Каретнікова застосування сучасних інформаційних технологій у боротьбі зі злочинністю дає змогу внести нове наповнення як у традиційні напрями ОРД та досудового розслідування, так і безпосередньо в їх інформаційно-аналітичне забезпечення. Зокрема, застосування сучасних комп'ютерних технологій дозволяє не тільки накопичувати й аналізувати оперативну, криміналістичну, процесуальну, статистичну інформацію, але й безпосередньо здобувати її за допомогою електронних засобів, а також моделювати і прогнозувати розвиток ситуації.

На теренах нашої країни на початку ХХІ століття облаштована тотальна система спостереження. Для проведення оперативних і пошукових заходів підрозділи поліції використовують також рентгенотелевізійні комплекси, доглядові відеокomплекси, портативні металодетектори, сканери, комбіновані доглядові пристрої, пошукові радіометри тощо. У боротьбі з «поштовим» тероризмом найбільш часто використовуються стаціонарні рентгенотелевізійні установки, портативні рентгенотелевізійні установки, настільні рентгенотелевізійні установки, які дозволяють оглядати і виявляти вибухові та інші потенційно небезпечні речовини в багажі, листах, бандеролях, контейнерах, у залишених сумках, пакетах тощо.

Підвищення ефективності протидії злочинності на сучасному етапі, зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному провадженні. Саме на вирішення цих стратегічних завдань реформування кримінального процесу і спрямована ідея введення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Реалізація цієї ідеї в чинному КПК України, вирішує низку проблемних питань, які на сьогодні існують в нашому законодавстві та практиці правоохоронної діяльності, зокрема, шляхом надання процесуального статусу матеріалам, отриманим із застосуванням сил та заходів оперативно-розшукової діяльності

Отже, відштовхуючись від проблем сьогодення до розгляду тематики курсу лекцій з дисципліни «Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» підійдемо з боку визначення ролі оперативно-розшукової діяльності та суб'єктів її проведення в кримінальному судочинстві, а саме, стосовно проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

У цій лекції розглянемо загальні положення про оперативно-розшукову діяльність спираючись на сучасне законодавство та базові нетаємні положення, що стосуються організації та тактики проведення ОРЗ та НСРД, які ґрунтуються на нормах Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», інших законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, а також практиці їх застосування.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.

Віднедавна у вітчизняній правовій науці значна увага приділяється проблемам розроблення інновацій та впровадження їх у діяльність слідчих та оперативних підрозділів. типових версій, методики розслідування нових видів злочинів та ін. Упровадження інновацій сприяє оптимізації розслідування, уникненню слідчих помилок і може бути реалізовано за такими напрямками: розроблення та використання сучасних науково-технічних засобів для виявлення, збирання й попереднього дослідження доказів; використання новітніх інноваційних та інформаційних технологій в роботі оперативного працівника та слідчого; 3) розроблення і залучення до застосування нових прийомів, методів, методик проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно розслідування злочинів.

З 2000 року почала формуватися міжнародна думка щодо моральності використання у кримінальному процесі негласних заходів отримання інформації на підґрунті закріплення відповідної норми у національному

законодавстві. Одним з кроків формування нового етапу закріплення у суспільній думці моральності під час розслідування злочинів стало прийняття у 2007 році Керівництва по кримінальному процесу для ОБСЄ, у якому передбачено використання спеціальних слідчих методів та прийомів під час розслідування злочинів. Означене та вимоги Європейського суду з прав людини щодо стандартів використання спеціальних слідчих методів та прийомів стало підґрунтям введення у 2012 році до чинного Кримінального процесуального кодексу 21 глави «Негласні слідчі (розшукові) дії».

Аналіз філософської літератури та думок науковців у галузі суспільних наук свідчить, що стосовно НСРД – оперативно-розшукові заходи у процесі оперативно-розшукового та кримінального провадження основним підґрунтям моральності, є те, що злочин з точки зору моралі, по характеру діяння і заподіюваній шкоді - це соціальне зло, що має зазвичай агресивно-діяльну природу. Як наслідок держава вимушена створювати відповідні органи із специфічними силами, засобами і методами негласного характеру для розслідування злочинної діяльності. На думку деяких науковців, моральна цінність використання оперативно-розшукової діяльності (далі-ОРД) обумовлюється моральним значенням мети (призначення) і практичним результатом нейтралізації більшої загрози правам і свободам осіб які не входять коло події, що розслідується. Практика показує високу ефективність охорони прав людини з використанням оперативно-розшукових заходів.

Морально-етичним критерієм використання ОРД виступає не доцільність, коли мета виправдовує засоби, а інтереси людини і держави у загальному вигляді. Ось чому в центрі уваги знаходяться проблеми не лише обґрунтування моральності цілей, але і визначення спеціальних засобів їх досягнення. В той же час визначення грані між недоторканістю приватного життя і обґрунтованими, необхідними її обмеженнями в даному випадку збору інформації про інших громадян з використанням методів та заходів ОРД, - це ключова і теоретична, і практична проблема, актуальна для усіх держав, що ведуть активну боротьбу із злочинністю.

Використання ОРД у протидії злочинності повинні сформувати у громадян розуміння, що ОРД - це не що інше, як одна з форм реалізації морального обов'язку кожного громадянина захищати свою державу від злочинних посягань, установлений в країні правопорядок.

Оперативно-розшукова діяльність представляє собою діяльність спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади та оперативних підрозділів у межах їхньої компетенції по виконанню покладених на них обов'язків та пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Як бачимо, поняття оперативно-розшукової діяльності передбачає її комплексний характер і у залежності від вирішення тих або інших завдань можна виділити три основні її напрямки: пошуковий, розвідувальний, контррозвідувальний. Характерним для всіх напрямків оперативно-розшукової діяльності є їх захисний характер, направлений на створення умов, що забезпечують безпеку визначених законом об'єктів від злочинних посягань, на усунення причин і умов вчинення злочину, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки.

Для цих цілей оперативні працівники наділяються правом проводити опитування громадян, посадових осіб, отримувати від них інформацію, використовувати їх добровільну допомогу, отримувати необхідну інформацію з використанням методів конспірації, встановлювати конфіденційні відносини з приватними особами, отримувати від фізичних та юридичних осіб, незалежно від форм власності, за винагороду чи без винагороди, інформацію про злочини та причетних до них осіб, оголошувати про встановлення такої винагороди, проникати, використовуючи методи конспірації, в жилі та нежилі приміщення, транспортні засоби та інші публічно недоступні об'єкти з метою виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину, проводити оперативне обстеження фізичних осіб, приміщень, територій, здійснювати візуальне спостереження у громадських місцях, використовувати технічні засоби фіксації протиправної поведінки та інші гласні і негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, дозволені законом.

Ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає оперативно-розшукову діяльність як систему гласних і негласних заходів, які здійснюються суб'єктами ОРД на підставі повноважень, передбачених ст. 8 вказаного Закону. Як гласні, так і негласні заходи органічно поєднані між собою. Оперативний працівник або сам обирає, або, слідуючи вказівкам свого керівництва чи іншого суб'єкту оперативно-розшукової діяльності, обирає як йому діяти - гласно чи негласно. В одних випадках оперативний працівник може діяти тільки гласними методами, за інших обставин - негласно, або поєднуючи і одні, і другі. Так, опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу, проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів, використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій оперативний працівник може гласно, а здійснювати проникнення у злочинне середовище, або залучення до співробітництва учасників злочинної групи, може тільки негласно.

Оперативний працівник може застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставі та у порядку, встановленому законом і тільки гласно. Так, він може застосовувати зброю на поразку злочинця на смерть тільки гласно, а якщо він це зробить таємно, то це буде просто вбивством. Оперативні підрозділи з метою конспірації

можуть створювати підприємства, організації, установи, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів. В такій ситуації всі заходи оперативних працівників здійснюються негласно. Оперативний працівник може негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути документами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати оперативну інформацію шляхом проникнення у приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки, а може здійснювати такі заходи і гласно, на підставі доручення слідчого, прокуратури, суду чи за власною ініціативою, дотримуючись вимог процесуального законодавства та законів, регламентуючих діяльність оперативно-розшукових підрозділів.

Негласними та гласними можуть бути як пошукові так і розвідувальні та контррозвідувальні заходи, які здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Традиційно в теорії ОРД більшістю науковців визначається, що оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження є однією з форм, яка складається із системи оперативно-розшукових заходів, здійснюваних в інтересах конкретного кримінального провадження з метою пошуку, фіксації, узагальнення і введення в кримінальний процес фактичних даних, які можуть бути доказами; забезпечення нейтралізації злочинних дій щодо протидії органам досудового слідства, оперативним підрозділам та суду. Інші доповнюють такими важливими складниками, як створення оптимальних умов для повного і об'єктивного процесу доказування. Поняття «оперативно-розшукове забезпечення» у різних інтерпретаціях ширше змістовно та за функціональним призначенням, ніж поняття «оперативно розшукове супроводження».

Після набрання чинності нового КПК та зокрема введення інституту негласних слідчих(розшукових) дій, на перший погляд, можна думати, що роль оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження значно звузилась чи зникає. Замість оперативно-розшукових заходів здійснюються НСРД, які тепер мають на відміну від перших виключно процесуальну природу. Але ж, такі негласні слідчі (розшукові) дії за доручення слідчого здійснюються співробітниками оперативних підрозділів (суб'єкт, який здійснював раніше однойменні оперативно-розшукові заходи). Не менш важливо зазначити і те, що НСРД здійснюються у тактичні способи притаманні оперативно-розшуковим заходам.

Отже, ОРД не втратила свою роль в оперативно-розшуковому забезпеченні кримінального провадження, а правові норми тепер значною мірою трансформувались у процесуальні. Закон «Про ОРД» (ст.7) вимагає від оперативних співробітників невідкладно повідомляти органи досудового розслідування про виявлені факти зі складом кримінального правопорушення. На перший погляд, і тут зменшилась роль оперативного

забезпечення у розслідуванні кримінальних проваджень. Однак, новий КПК проголошує значно тісніший зв'язок ОРД з кримінальним процесом, по суті оперативні співробітники мають грамотно втілювати в практичну площину як оперативно-розшукову, так і процесуальну функцію. А здійснення колишніх оперативних заходів (нині НСРД) в рамках кримінального провадження зумовлює їх правовий захист та зменшує формалізм у підходах до провадження за ОРС.

На жаль, нині у процесі доказування за новим КПК на стадії досудового розслідування значною мірою збереглися колишні підходи.

Для прикладу, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законності, виявляє недостатню ініціативи і відповідальності у встановленні осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, хоча і зобов'язаний здійснювати процесуальне керівництво. Немає особливої ініціативи у виявленні таких осіб і з боку слідчого. Разом з тим, за показники встановлення осіб, причетних до вчинення злочинів відповідають оперативні співробітники кримінальної поліції. Як наслідок, несвоєчасно або взагалі ігнорується чи не реалізується оперативна інформація в інтересах кримінального провадження. Слідчі органів поліції, прокурори часто недостатньо готуються, а то й взагалі уникають процесуальної змагальності зі стороною захисту. Науковці наполягають, що за процес розкриття злочинів і результати об'єктивного розслідування кримінального провадження має нести відповідальність процесуальний керівник. Можна з подивом констатувати неодиначні факти, коли навіть до затриманих розшукуваних осіб обираються не співрозмірні запобіжні заходи і вони по декілька разів оголошуються у розшук.

Кримінальне провадження це процесуальна діяльність органів досудового розслідування, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення. У такому розумінні термін «кримінальне провадження» є синонімом терміна «кримінальний процес», що традиційно використовується у науковій літературі і визначається як «врегульована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю фізичних та юридичних осіб, спрямована на розслідування кримінальних правопорушень, викриття осіб, які їх вчинили, здійснення правосуддя у кримінальному провадженні (кримінальній справі), а також вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень».

Безпосередньо КПК України визначає кримінальне провадження як «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність»(п. 10 ч. 1 ст. 3).

Розділ II Кримінального процесуального кодексу України визначає процесуальний порядок обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження. Так як легальне визначення заходів забезпечення кримінального провадження відсутнє, тому слід звернутися до

кримінально-процесуальної теорії. Так, науковці відмічають, що серед кримінально-процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінально-процесуальних норм, особливе місце займають заходи кримінально-процесуального примусу, які є заходами впливу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що направлений на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на попередження небажаних з точки зору права дій з метою забезпечення нормального руху кримінального судочинства.

Таким чином, можна стверджувати, що заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, з метою досягнення дієвості кримінального провадження (для запобігання та припинення неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів тощо).

Заходи процесуального примусу відрізняються від інших заходів державного примусу та характеризуються певними специфічними ознаками:

1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються при провадженні щодо кримінальних правопорушень;

2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом;

3) специфічна їх мета – забезпечити досягнення дієвості кримінально-процесуального провадження та вирішення завдань кримінального провадження;

4) примусовий характер, який залежить не від порядку їх реалізації, а від самої законодавчої моделі, що передбачає можливість застосування примусу;

5) виключний характер – вони застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо;

6) специфічний суб'єкт застосування – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження;

7) застосовуються стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності. Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець в нормах, які визначають порядок застосування

кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Стаття 132 КПК визначає загальні положення, що є обов'язковими при застосуванні всіх заходів забезпечення кримінального провадження. В нормах, які регулюють порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, ці положення можуть конкретизуватися залежно від особливостей того чи іншого заходу.

Так, за загальним правилом, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду. Втім, у виняткових випадках, визначених у КПК, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, суду. Так, § 2 глави 18 передбачає можливість затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; ст. 168 КПК дозволяє тимчасово вилучати майно під час здійснення затримання в порядку визначеному ст. ст. 207 та 208 КПК.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається, як правило, слідчим за погодженням з прокурором, чи прокурором до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. В певних випадках таким правом наділені сторони кримінального провадження. Так, відповідно ч.1 ст.160 КПК з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів мають право звернутися сторони кримінального провадження. Згідно з ч.1 ст. 171 КПК з клопотанням про арешт майна має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

В теорії кримінального процесу заходи кримінально-процесуального примусу (заходи забезпечення кримінального провадження) класифікуються за різними критеріями. Варто відмітити, що склалося два підходи до вирішення даного питання. Одні вчені вважають, що до неї не повинні включатися слідчі дії, оскільки вони є засобами доказування. Інші наполягають на доцільності визнання за слідчими діями значення заходів кримінально-процесуального примусу.

Більш переконливою є позиція науковців, які вважають, що до заходів кримінально-процесуального примусу доцільно відносити слідчі дії, але лише ті, при провадженні яких закон дозволяє застосування примусу. Зокрема ст. 242 КПК, яка регламентує процесуальний порядок проведення експертизи, в ч.3 дозволяє за ухвалою слідчого судді, суду здійснювати примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи. Стаття 159 КПК, яка регламентує здійснення одного з засобів

забезпечення кримінального провадження – тимчасовий доступ до речей і документів, визначає, що цей захід полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Стосовно тематики лекції та зосередження уваги на оперативно-розшуковому напрямку забезпечення кримінального провадження надалі питання будуть розглянуті з врахуванням наукових досліджень та правових тенденцій оперативно-розшукової діяльності.

2. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ТЕРМІНИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Під оперативними заходами розуміють такі дії суб'єкта оперативно-розшукової діяльності, які направлені на отримання фактичних даних, які входять до предмету доказування по конкретному кримінальному провадженню, а також необхідних для вирішення інших оперативно-тактичних завдань. Оперативні заходи здійснюються з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань.

Оперативно-технічні засоби представляють собою сукупність технічних засобів та науково-обґрунтованих прийомів їх правомірного і професійного використання у процесі оперативно-розшукової діяльності з метою ефективного впливу на об'єкти оперативно-розшукової діяльності. В якості оперативно-технічних засобів використовуються спеціальні технічні пристрої та обладнання, які дозволяють знімати інформацію з каналів зв'язку, вести візуальне спостереження у громадських місцях, фіксувати фактичні дані про окремих осіб, чия поведінка є протиправною. Оперативно-технічні засоби можуть бути як загального користування, наприклад, фото-, кіно-, відеозйомки, так і спеціального призначення - радіоприладів, оптичних пристроїв, засобів проникнення, прослуховування. Будь-яке застосування оперативно-технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності повинно здійснюватися у чіткій відповідності до встановлених законом та відомчими нормативними актами правил.

Оперативно-технічні засоби застосовуються, як правило, негласно, їх застосування носить винятковий характер, оскільки безпосередньо зачіпає конституційні права громадян. Конституція України гарантує кожному громадянину недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання у його особисте і сімейне життя. Забороняється збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Закон робить із цих правил винятки в інтересах національної безпеки, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку, захисту прав і свобод інших

людей. Як і вся оперативно-розшукова діяльність, здійснення оперативних заходів із застосуванням оперативно-технічних засобів повинно бути належним чином оформлене і у випадках, передбачених законом, погоджене з прокурором та дозволене ухвалою слідчого судді.

Оперативно-розшукова діяльність полягає в діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами уповноваженими державних органів в межах їх компетенції як гласно, так і негласно із застосуванням спеціальних засобів та методів з метою захисту життя, здоров'я, прав та свобод особи від злочинних посягань, забезпечення безпеки суспільства і держави.

Результати (матеріали) оперативно-розшукової діяльності оформлюються в установленому порядку документацією. Матеріали оперативно-розшукової діяльності - це відомості, здобуті в ході цієї діяльності з дотримання вимог закону, які містяться в оперативно-службових документах (рапортах, протоколах, довідках, зведеннях, донесеннях, звітах, записках тощо), складених уповноваженими особами, а також у доданих до них предметах, документах, відео та звукозаписах, фотографіях та інших об'єктах.

Оперативно-розшукова діяльність реалізується через оперативно-розшукові комбінації, візуальне спостереження, конфіденційне співробітництво, оперативно-розшукові операції, наведення довідок, зняття інформації з каналів зв'язку, контрольовані поставки, контрольовані закупівлі, контролі усних переговорів та інші оперативні заходи, дозволені законом. В зв'язку з цим в оперативно-розшуковій діяльності використовуються різні терміни.

Оперативно-розшукова комбінація - сукупність підпорядкованих єдиному замислу оперативно-розшукових заходів, покликаних шляхом створення відповідних умов спонукати особу, яка вчиняє злочинні дії, до поведінки, що охоплюється її умислом і одночасно дозволяє уникнути нанесення шкоди законним інтересам особи, держави і суспільства.

Терміни, що застосовуються в теорії і практиці оперативно-розшукової діяльності мають наступне значення:

- візуальне спостереження - оперативно-розшуковий захід з конспіративного спостереження в громадських місцях за стаціонарними і рухомими об'єктами та діями осіб, що становлять предмет зацікавленості оперативного підрозділу, з одночасним оперативним документуванням, у тому числі, із застосуванням технічних засобів;
- візуальний контроль у житлі або іншому володінні особи - оперативно-розшуковий захід, зі стеження за обстановкою та діями осіб у житлі або іншому володінні особи, та їх фіксації;
- візуальний контроль у службових приміщеннях та у громадських місцях - оперативно-розшуковий захід зі стеження за обстановкою та діями осіб у службових приміщеннях та в громадських місцях та їх фіксації;
- встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою - оперативно-розшуковий захід з дистанційної локалізації за допомогою

технічних засобів місцезнаходження пристрою системи радіозв'язку (без розкриття змісту повідомлень) чи іншого радіовипромінювального пристрою;

➤ житло - це приміщення, яке призначене для постійного чи тимчасового проживання людей, а також ті його складові частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини;

➤ збирання зразків для порівняльного дослідження - оперативно-розшуковий захід з виявлення, вилучення та фіксації (консервації) матеріальних об'єктів (предметів, речовин тощо) з метою їх наступного порівняльного дослідження;

➤ зняття інформації з каналів зв'язку - оперативно-розшуковий захід з отримання даних про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж та фіксування і відтворення інформації, що передається каналом зв'язку;

➤ інше володіння особи - це об'єкти природного походження або штучно створені об'єкти, що належать фізичній особі на законних підставах, та за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети;

➤ комп'ютерний пошук - оперативно-розшуковий захід зі здійснення цілеспрямованого пошуку у відкритій інформації з комп'ютерних систем та мереж з метою виявлення відомостей криміногенного та кримінального характеру;

➤ контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією - оперативно-розшуковий захід з конспіративного відбору за окремими ознаками, огляду і копіювання поштових відправлень, телеграфної та іншої кореспонденції з мереж поштового зв'язку;

➤ контроль за телефонними розмовами - оперативно-розшуковий захід з одержання інформації про телефонні розмови, які відбуваються, їх абонентів, часу і тривалості, а також прослуховування і фіксування таких розмов;

➤ контроль усних переговорів - оперативно-розшуковий захід з негласного прослуховування та фіксації змісту усного спілкування осіб за допомогою технічних засобів;

➤ контрольна закупівля - оперативно-розшукова комбінація з моделювання ситуації удаваної угоди щодо придбання за плату товару або послуги у особи, що обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину;

➤ контрольована поставка - вид оперативного експерименту з конспіративного контролю за процесом поставки предметів, насамперед, вилучених з цивільного обороту, або обмежених в обороті, а також речей, які є засобом, знаряддям чи предметом вчинення злочину, або здобуті злочинним шляхом, чи зберегли на собі сліди злочину;

➤ контрольований пропуск осіб через державний кордон України - вид оперативно-розшукової комбінації, що полягає у здійсненні конспіративного контролю за процесом незаконного переправлення осіб

через державний кордон України, з метою документування злочинних дій осіб або забезпечення національної безпеки України;

- конфіденційне співробітництво - відносини, що встановлюються між представником уповноваженого оперативного підрозділу з фізичною особою на засадах добровільності, неухильного дотримання вимог конспірації та підтримуються в інтересах вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності чи забезпечення національної безпеки;

- наведення довідок - оперативно-розшуковий захід з отримання відомостей про осіб, події та об'єкти шляхом безпосереднього вивчення документів, баз даних, а також спрямування запитів фізичним або юридичним особам;

- негласне проникнення до житла або іншого володіння особи - оперативно-розшуковий захід, який полягає у конспіративному потраплянні до житла чи до іншого володіння особи, проведенні в них конспіративного огляду та фіксації обстановки, місцезнаходження та ознак предметів, змісту документів, що мають відношення до протиправної діяльності;

- негласне проникнення до приміщень, транспортних засобів та інших місць, які не належать до житла та не є іншим володінням особи - оперативно-розшуковий захід з потрапляння до перелічених об'єктів, проведення в них конспіративного огляду та фіксації обстановки, місцезнаходження та ознак предметів, змісту документів, що мають відношення до протиправної діяльності;

- оперативна добірка - організаційна форма накопичення матеріалів перевірки первинної інформації і фіксації її результатів;

- оперативна закупівля - вид оперативно-розшукової комбінації, що полягає в спонуканні особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину, до укладення удаваної угоди, що охоплюється її умислом, із придбання у неї за плату предметів, заборонених або обмежених для обігу, а також речей, які є засобом, знаряддям або предметом вчинення злочину;

- оперативна установка - комплекс оперативно-розшукових заходів, що здійснюється спеціально уповноваженим підрозділом або оперативним співробітником та полягає у конспіративному встановленні місця проживання, тимчасового перебування та роботи особи, а також негласному зборі стосовно неї установочних і характеризуючих даних;

- оперативне вивчення - оперативно-розшуковий захід (комплекс заходів), з цілеспрямованого задіяння осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, для отримання даних про події, факти з ознаками протиправної діяльності та причетних до цього осіб, а також збору інформації в інтересах забезпечення безпеки суспільства і держави;

- оперативне опитування - оперативно-розшуковий захід з отримання відомостей щодо злочинної діяльності або інформації в інтересах безпеки суспільства і держави шляхом спілкування з особою, яка реально чи імовірно володіє ними;

➤ оперативний експеримент - оперативно-розшуковий захід із штучного створення умов в обстановці, максимально наближений до реальної, для перевірки спрямованості намірів особи, в діях якої наявні окремі ознаки вчинення злочину, та спостереженні за її поведінкою.

➤ оперативно-розшукова операція - сукупність оперативно-розшукових заходів об'єднаних єдиним задумом та централізованим керівництвом та спрямованих на досягнення важливих цілей у сфері захисту людини, суспільства і держави від злочинних посягань шляхом зосередження у певному місці і в певний час необхідних сил і засобів одного або декількох підрозділів чи регіональних органів;

➤ оперативно-розшукова профілактика злочинів - система оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення злочинів;

➤ оперативно-розшукова справа - організаційна форма накопичення та систематизації документів, які містять відомості щодо підстав, умов, планів, організації, тактики й результатів проведення оперативно-розшукових заходів;

➤ оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження - комплекс оперативно-розшукових заходів, які здійснюють уповноважені оперативні підрозділи в межах оперативно-розшукової справи, з метою пошуку і фіксації фактичних даних, які можуть бути доказами у порушеній кримінальній справі, сприяння всебічному, повному і об'єктивному дослідженню обставин справи, запобігання протиправному впливу на учасників кримінального судочинства, а також забезпечення їхньої безпеки;

➤ оперативно-розшуковий захід - дії оперативного підрозділу чи окремого співробітника із використанням оперативно-розшукових засобів, спрямовані на добування інформації як гласно, так і негласно в інтересах виконання завдань оперативно-розшукової діяльності;

➤ оперативно-розшукові засоби - наявні у суб'єктів оперативно-розшукової діяльності людські та технічні ресурси, інформаційно-довідкові системи, оперативні обліки, житлові та інші приміщення, засоби маскування та імітації, спеціально навчені тварини, за допомогою яких проводяться оперативно-розшукові заходи, отримується, фіксується та обробляється здобута за їх результатами інформація;

➤ отримання інформації про з'єднання абонентів телекомунікацій - оперативно-розшуковий захід з отримання від підприємств (установ), що надають послуги зв'язку, в установленому порядку відомостей про з'єднання абонентів телекомунікаційних каналів та мереж без розкриття змісту повідомлень;

➤ первинна інформація - нові (раніше невідомі) дані, отримані суб'єктом оперативно-розшукової діяльності із визначених цим Законом джерел в ході виконання покладених на них завдань, які містять окремі ознаки підготовки чи вчинення злочинів і потребують додаткової перевірки для визначення їх достовірності;

- позаштатний негласний працівник - особа, яка залучається на засадах добровільності та конспірації до негласної оперативно-розшукової діяльності за винагороду;
- поліграфне опитування - оперативно-розшуковий захід, який полягає у перевірці достовірності даних, наданих особою, із застосуванням спеціального обладнання та відповідних методик;
- проникнення в організоване злочинне угруповання - оперативно-розшукова комбінація, яка полягає у впровадженні оперативного співробітника або особи, яка конфіденційно співпрацює з суб'єктом оперативно-розшукової діяльності, в організовану групу або злочинну організацію, з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності;
- слуховий контроль у житлі або іншому володінні особи - оперативно-розшуковий захід, який полягає у прослуховуванні та фіксації розмов, що відбуваються у житлі або іншому володінні особи;
- слуховий контроль у службових приміщеннях та у громадських місцях - оперативно-розшуковий захід, який полягає у прослуховуванні та фіксації розмов, що відбуваються у службових приміщеннях та у громадських місцях.
- штатний негласний працівник - посадова особа оперативного підрозділу, яка безпосередньо здійснює оперативно-розшукові заходи виключно в негласній формі.

Загалом поняття оперативно-розшукової діяльності має мстити в собі визначення змісту, правове забезпечення та направленість діяльності суб'єктів ОРД, тобто оперативно-розшукова діяльність - це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контр розвідувальних заходів, передбачених законодавством України, що здійснюється спеціально—уповноваженими суб'єктами із застосуванням оперативних сил та оперативно-технічних засобів.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч.ч. 1, 2 ст. 246 КПК України).

До них слід віднести: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, реччю або місцем (ст. 269), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

3. ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Під поняттям «завдання» слід розуміти обсяг роботи, який необхідно виконати для досягнення поставленої мети, цілі, замислу.

Завданнями оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також: отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Завдання оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів можна умовно поділити на *стратегічні і тактичні*. Стратегічні полягають у забезпеченні оперативно-розшуковою діяльністю (головної цілі суб'єктів ОРД) виявлення, попередження, розкриття та розслідування злочинів, умов та причин, які сприяють їх звершенню, *тактичні* - у пошуку і фіксації конкретних фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою припинення їх правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки конкретних громадян, суспільства і держави.

Завдання оперативно-розшукової діяльності є складовою частиною завдань правоохоронних органів, здійснюючих оперативно-розшукову діяльність. Так, основними завданнями є:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;
- участь у наданні соціальної допомоги громадянам, сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Згідно ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» на СБУ покладається у межах визначеної законодавством компетенції державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої

злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Необхідність оперативно-розшукової діяльності викликається, насамперед, небезпекою здійснюваного правопорушення, формою умислу чи таємним способом їх вчинення. Але наслідки багатьох протиправних дій, що сталися через необережність, халатність, непрофесійність часто бувають більш тяжкими, ніж умисні злочини (наприклад, загибель людей при виробничих аваріях, отруєннях, транспортних катастрофах і т.ін.). В таких випадках винуватці можуть вдаватись до маскуванню своєї причетності, реальних фактів, використовують хитромудрі засоби для приховування істини, ліквідації слідів злочину і навіть самого факту того, що сталося. В подібних ситуаціях для «пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп», поряд із кримінально-процесуальними заходами, слід також здійснювати заходи оперативно-розшукової діяльності.

Протиправна діяльність визначається *суспільною небезпечністю, кримінальною карністю та винністю*. Злочином є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Суспільно-небезпечні дії полягають у посяганні на об'єкти, що охороняються законом і вчиненні їх особою усвідомлено, з проявленням волі на досягнення певної мети шляхом протиправної поведінки. *Кримінальна караність* настає лише за дії, у яких є склад злочину, тобто за порушення юридичних ознак, характер якого кримінальним законом визначається як суспільно-небезпечне діяння за яке передбачено кримінальне покарання.

Стратегічне завдання у процесі оперативно-розшукової діяльності полягає у досягненні кінцевої мети, наприклад, розкритті злочину чи розшуку і затриманні злочинця, що переховується. Для виконання стратегічного завдання оперативний працівник встановлює свідків, виявляє окремі обставини події, перевіряє адреси, проводить опитування, застосовує різноманітні оперативні прийоми і засоби для виявлення фактичних даних, які містять відомості про дії будь-якого протиправного характеру, і необхідні для встановлення слідством і судом винності особи за конкретні протиправні дії.

Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, оперативні працівники зобов'язані постійно враховувати те, що, незважаючи на її, переважно, негласний характер і різноманітність завдань, всі оперативно-розшукові заходи мають здійснюватись виключно у рамках чинного законодавства.

У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи здійснюють пошук, фіксацію фактичних даних про події і насамперед, про осіб, які мають відношення до злочину. Оперативні працівники спочатку ведуть широкий пошук фактичних даних про обставини скоєного, свідків, потерпілих підозрюваних, наслідків події. В орбіту пошуку включається значне число об'єктів, які можуть не мати ніякого відношення до

протиправної дії. Оцінка ознак протиправного діяння, що містить склад злочину не є сферою діяльності оперативних підрозділів, це є компетенцією слідства і суду. Але оперативно-розшукова діяльність не зводиться лише до виявлення фактичних даних і осіб, отримання первинних даних кримінального характеру, а включає і їх перевірку.

У цьому зв'язку завданнями оперативно-розшукової діяльності є виявлення конкретних об'єктів, які становлять оперативний інтерес, аналіз конкретних ознак кримінального зв'язку осіб, предметів, чи фактів зі злочином, визначення підстав правомірності і доцільності вжиття тих чи інших оперативно-розшукових заходів, встановлення допустимих меж втручання у правосуб'єктність, особи, навіть якщо її причетність до протиправного діяння встановлена, визначення необхідних заходів для захисту прав особи, що задіяна в кримінальному судочинстві.

Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності виконуються *шляхом*:

- вивчення, аналізу і оцінки оперативної ситуації та визначенні оперативно-розшукових заходів для виконання завдання;
- прийняття оперативно-тактичного рішення, яке забезпечує виконання завдання;
- реалізації прийнятого рішення;
- вивчення, оцінки і використання результатів виконання прийнятого рішення.

Тактичні завдання вирішуються сукупністю дій оперативного працівника, залученням сил і застосуванням засобів оперативно-розшукової діяльності. Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності полягають у:

- виявленні, розкритті і сприянні розслідуванням злочинів та дій осіб, які причетні до їх вчинення;
- попередженні і припиненні конкретних злочинів;
- здійсненні розшуку осіб, які ухиляються від слідства, суду та відбуття кримінального покарання;
- здійснення розшуку безвісно зниклих осіб, встановлення місцезнаходження та розшук об'єктів, майна, предметів, які вже відомі і можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

Вказані завдання можуть бути самостійними, але для виконання кожного із них необхідне застосування саме йому притаманних специфічних сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.

Завдання оперативно-розшукової діяльності загалом можна сформулювати так:

- виявлення, припинення та розкриття злочинів;
- виявлення та встановлення осіб, що готують, вчиняють або вчинили злочин;
- розшук осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також осіб, які

зникли безвісті або не можуть повідомити про себе;

- попередження злочинів та здійснення їх профілактики;
- забезпечення безпеки осіб відповідно до законодавства України;
- здійснення перевірки осіб у зв'язку з наданням їм спеціальних допусків, зазначених в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- отримання розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Завдання оперативно-розшукової діяльності є специфічними, що відрізняє таку діяльність від інших видів державної діяльності. Ніякий інший вид діяльності державних органів не виконує завдань виявлення злочинів, розшуку осіб, добування інформації про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій, отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства та держави. До того ж ніяка інша діяльність не володіє такими силами, засобами і методами, за допомогою яких можна було б ефективно вирішувати такі завдання. Головними завданнями визначено пошук та фіксацію фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, тобто виявлення злочинів та їх припинення, але всі завдання оперативно-розшукової діяльності взаємопов'язані між собою, вони підпорядковані єдиній меті діяльності, але при тому мають самостійне значення, власні і специфічні засоби їх розв'язання, як правило, притаманні тільки конкретному завданню.

Виходячи із суспільної ієрархії цінностей (особа, суспільство, держава) та з огляду на пріоритет прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України доцільно було б завдання ОРД сформулювати наступним чином:

а) пошук та фіксація фактів даних щодо протиправної діяльності осіб (груп осіб) з метою:

- забезпечення прав і свобод людини, захисту безпеки суспільства та держави;
- виявлення, запобігання, припинення і розкриття злочинів;
- розшуку осіб, які вчинили злочин;
- встановлення місцезнаходження безвісно зниклих осіб;
- встановлення особи невідомих осіб;
- оперативне супроводження кримінального судочинства;
- протидії розвідувально-підривній діяльності спецслужб іноземних держав;
- забезпечення діяльності правоохоронних органів та осіб, які сприяють оперативно-розшуковій діяльності на підставах, передбачених законодавством України;

б) отримання інформації щодо правопорушень некримінального характеру, встановлення яких сприяє вирішенню завдань протидії злочинності;

в) Отримання інформації щодо фактів та обставин, що не мають ознак злочину, проте, відповідно до законодавства України, потребують перевірки.

4 СУБ'ЄКТИ УПОВНОВАЖЕНІ НА ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НСРД.

5

Суб'єктами проведення ОРД та негласних слідчих (розшукових) дій є: слідчі Національної поліції України, Служби безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, а також уповноважені оперативні підрозділи органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, які проводять ОРЗ та НСРД за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

В ОРД суб'єктів зачасту визначають як **сили**, тобто, це оперативні підрозділи правоохоронних органів та посадові особи цих підрозділів, громадяни, які у повному обсязі або ж частково реалізують оперативно-розшукові функції, а також ті особи, які безпосередньо залучаються до її здійсненні.

До них відносяться:

- оперативні підрозділи правоохоронних органів та їх посадові особи;
- негласний апарат оперативних підрозділів;
- представники громадськості, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань.

Оперативні підрозділи правоохоронних органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність – це організаційно-обособлені управлінські структури, яким в правових приписах оперативно-розшукового законодавства і в нормативних актах органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, визначені завдання, принципи, підстави, компетенція, обсяг повноважень та обов'язків по здійсненню оперативно-розшукових заходів і інших правових дій по виконанню їх завдань.

Оперативним підрозділам властиві такі загальні ознаки:

- вони створюються в складі правоохоронних органів;
- виконують завдання, встановлені оперативно-розшуковим законодавством, відповідно до своєї компетенції;
- використовують в своїй діяльності гласні і негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи;

- можуть виконувати оперативно-розшукову діяльність в повному обсязі або частково, або роботу оперативно-розшукового призначення допоміжного характеру в залежності від наданих їм повноважень;

- працюють під керівництвом посадової особи, яка несе персональну відповідальність за діяльність оперативного підрозділу, зокрема за підбір і розстановку оперативних працівників, якісне виконання ними своїх функціональних обов'язків;

- працюють в умовах чітко визначених законом повноважень і відомчої службової підпорядкованості;

- їх діяльність, що пов'язана з використанням негласних заходів, носить закритий характер;

- мають в своєму складі посадових осіб, які діють гласно і посадових осіб, які працюють на конспіративних засадах;

- забезпечують здійснення оперативно-розшукової діяльності, взаємодіючи з іншими галузевими оперативними і неоперативними підрозділами, а також іншими органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

- діють на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населення.

Суб'єктами оперативно-розшукової діяльності є:

- працівники оперативних підрозділів, які мають право здійснювати оперативно-розшукові заходи;

- оперативні підрозділи, до компетенції яких входить здійснення оперативно-розшукової діяльності;

- окремі особи, які залучені за їх згодою) до підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів і конфіденційно співпрацюючих з оперативними підрозділами;

- окремі особи, що гласно, відкрито сприяють діяльності оперативно-розшукового підрозділу.

Працівники оперативних підрозділів поділяються на співробітників, діючих відкрито від імені відповідної оперативної служби і негласних (таємних) співробітників, приналежність яких до оперативно-розшукового підрозділу глибоко законспірована. Кожний з цих суб'єктів оперативно-розшукової діяльності наділений повноваженнями, адекватними тим завданням, які ним виконуються. Оперативні працівники можуть при цьому виступати як безпосередні виконавці оперативно-розшукових завдань, так і в якості посадових осіб, організуючих, направляючих та контролюючих опера-

тивно-розшукові заходи інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, та об'єктів, відносно яких такі заходи здійснюються.

Об'єктами оперативно-розшукової діяльності є особи, дії, предмети, документи, канали зв'язку та інші матеріальні об'єкти - носії інформації, які належить виявити пошуковими, розвідувальними та контррозвідувальними заходами.

Об'єктами оперативно-розшукової діяльності будуть як ті особи, що тільки задумують, підготовлюють, розпочинають злочинну діяльність, так і ті, хто вчиняє та вчинив злочини, ухиляються від слідства і суду, безвісно зниклі особи, а також ті, хто своїми діями створює загрозу державній, військовій, економічній, екологічній безпеці.

Фізичні особи, як об'єкти оперативно-розшукової діяльності, можна розділити на дві групи:

- тих, чия кримінальна поведінка тільки передбачається, вірогідна за певних обставин;

- тих, чия протиправна поведінка вже проявилась, фактично вона вже встановлена.

Перша група є об'єктом оперативного інтересу, вивчення, дослідження, перевірки, вжиття загальних заходів профілактики; друга - потребує вжиття конкретних пошукових заходів із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Статтею 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», визначено вичерпний перелік оперативних підрозділів, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, зокрема це окремі підрозділи:

- 1) Національної поліції - підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;

- 2) Державного бюро розслідувань - оперативними, оперативно-технічними, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки;

- 3) Служби безпеки України - контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, підрозділом контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

- 4) Служби зовнішньої розвідки України - агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

- 5) Державної прикордонної служби України - розвідувальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у

сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними;

6) управління державної охорони - підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

7) органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;

8) розвідувального органу Міністерства оборони України - оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки;

9) Національного антикорупційного бюро України - детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю.

10) Бюро економічної безпеки України - підрозділами детективів, оперативно-технічними підрозділами.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Визначимо компетенцію деяких підрозділів, які мають право на проведення ОРД та НСРД.

Державне бюро розслідування є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції.

Згідно статті 5 Закону «Про Державне бюро розслідувань» воно вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України.

Стаття 6. Закону «Про Державне бюро розслідувань» визначає повноваження цих підрозділів.

Державне бюро розслідувань відповідно до покладених на нього завдань та у межах своєї компетенції:

1) бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживає заходів до їх усунення;

3) *припиняє і розкриває кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань;*

4) *здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, на підставах та в порядку, встановлених законом;*

5) *здійснює розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань;*

6) *використовує гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочує осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;*

7) розробляє і затверджує методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

8) вживає заходів щодо відшкодування завданих державі збитків і шкоди, забезпечує можливості для конфіскації коштів та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, у порядку, визначеному законодавством;

8¹) вживає заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості у порядку та в межах компетенції, визначених законодавством;

9) вживає заходів для повернення в Україну з-за кордону коштів та іншого майна, одержаних внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

10) виключно з метою здійснення своїх повноважень має доступ як користувач до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, самостійно створює інформаційні системи та веде оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Державне бюро розслідувань, із дотриманням законодавства про захист персональних даних;

11) *організовує забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу, державних службовців Державного бюро розслідувань та інших визначених законом осіб, а також захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань;*

12) *забезпечує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників Державного бюро розслідувань, бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у відповідних сферах;*

13) *здійснює виконання запитів про надання правової допомоги, які надійшли від компетентних органів іноземних держав;*

14) *розробляє пропозиції до проектів міжнародних договорів України та забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України;*

15) *здійснює співробітництво з поліцейськими та іншими відповідними органами іноземних держав відповідно до законів та міжнародних договорів України;*

16) *забезпечує відповідно до законодавства дотримання режиму захищеної законом таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, а також визначеного законом порядку оприлюднення та надання доступу до публічної інформації;*

17) *звітує про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи;*

18) *здійснює інші повноваження, передбачені цим Законом.*

Стаття 7. Реалізація повноважень Державного бюро розслідувань

1. Державне бюро розслідувань та його уповноважені посадові особи з метою виконання покладених на них завдань:

1) здійснюють на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

2) безоплатно одержують в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, за письмовими запитами Директора Державного бюро розслідувань, його уповноваженого заступника, директорів територіальних управлінь Державного бюро розслідувань або їхніх уповноважених заступників інформацію, необхідну у справах про кримінальні правопорушення, що знаходяться у провадженні Державного бюро розслідувань, у тому числі з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування, у тому числі інформацію з обмеженим доступом. Використання цієї інформації здійснюється Державним бюро розслідувань з дотриманням законодавства про захист персональних даних. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості - не пізніше 10-

денного строку, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

2⁻¹) безоплатно одержують за письмовими запитами Директора Державного бюро розслідувань, його уповноваженого заступника, директорів територіальних органів Державного бюро розслідувань або їх уповноважених заступників інформацію, необхідну у справах щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості в межах компетенції Державного бюро розслідувань, у тому числі з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування, зокрема інформацію з обмеженим доступом. Використання такої інформації здійснюється Державним бюро розслідувань з дотриманням законодавства про захист персональних даних. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості - не пізніше 10-денного строку, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

2⁻²) безоплатно одержують на підставі рішення Директора Державного бюро розслідувань або його уповноваженого заступника, погодженого з Генеральним прокурором або його уповноваженим заступником, від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції із зазначенням даних про контрагентів, рахунки, вклади, правочини фізичних осіб, фізичних осіб - підприємців та юридичних осіб, яка необхідна для виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості в межах компетенції Державного бюро розслідувань;

3) вживають заходів для припинення фізичними та юридичними особами протиправних діянь, що перешкоджають здійсненню повноважень Державного бюро розслідувань, перевіряють у зв'язку з цим документи, що посвідчують особу;

4) проводять фотографування, аудіо- і відеозйомку, дактилоскопію осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, взятих під варту;

5) використовують у невідкладних випадках, з подальшим відшкодуванням завданих збитків, транспортні засоби, що належать фізичним та юридичним особам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у його вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують екстреної медичної допомоги;

6) здійснюють співпрацю з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально та морально заохочують осіб, які надають

допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

7) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створюють інформаційні системи та ведуть оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

8) у випадках, передбачених цим Законом, на підставі та в порядку, визначених [Законом України](#) "Про Національну поліцію", зберігають, носять та застосовують вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовують заходи фізичного впливу;

9) скликають наради, проводять конференції та семінари, інші наукові та науково-практичні заходи;

10) вживають заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, що можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, або мають ознаки необґрунтованості та можуть бути стягнуті в дохід держави - в межах компетенції Державного бюро розслідувань, провадять діяльність із зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;

11) залучають у межах компетенції на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів з метою визначення вартості активів з ознаками необґрунтованості.

На працівників Державного бюро розслідувань, які здійснюють покладені на них обов'язки у складі слідчих чи оперативних підрозділів, поширюються також права та обов'язки, передбачені [Кримінальним процесуальним кодексом України](#) та [Законом України](#) «Про оперативно-розшукову діяльність».

Під захистом держави перебувають особи, які добровільно, у тому числі на договірних засадах, надають допомогу Державному бюро розслідувань у виконанні покладених на нього завдань. Незаконне розголошення відомостей про таких осіб, а також інші правопорушення щодо цих осіб та їхніх близьких осіб, вчинені у зв'язку з відносинами з Державним бюро розслідувань, тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

14 жовтня 2014 року Верховна Рада України ухвалила **Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»**.

Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-18, (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 47, ст.2051), Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Національне бюро утворюється Президентом України відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інших законів України.

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Статтею 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» визначено наступні права Національного бюро:

1) заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, що затверджується начальником відповідного підрозділу Національного бюро, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи;

2) за рішенням Директора Національного бюро, погодженим з прокурором, витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та інших кримінальних правопорушень, які не відносяться до його підслідності, але можуть бути використані з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

3) витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном.

Суб'єкти, яким адресовано зазначений запит, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це Національне бюро з обґрунтуванням причин. Національне бюро за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів. Ненадання Національному бюро на його запит інформації, надання завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, забороняються і тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

Національне бюро в порядку, визначеному законодавством, має прямий доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, у тому числі урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами.

Обробка такої інформації здійснюється Національним бюро із дотриманням законодавства про захист персональних даних та забезпеченням таємниці, що охороняється законом;

4) *знайомитися в державних органах, органах місцевого самоврядування із документами та іншими матеріальними носіями інформації*, необхідними для попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, у тому числі такими, що містять інформацію з обмеженим доступом;

5) на підставі рішення Директора Національного бюро або його заступника, погодженого з прокурором, отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків Національного бюро.

Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» з урахуванням положень цього Закону, а отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, Національного банку України та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, - в порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України» з урахуванням положень цього Закону. Суб'єкти, яким адресовано зазначене рішення, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості її надання у зазначений строк з обґрунтованих причин за зверненням відповідного суб'єкта Національне бюро може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів;

6) *на підставі відповідного рішення суду на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, а також вилучати предмети і документи у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України;*

7) залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів для забезпечення виконання повноважень Національного бюро;

8) за письмовим рішенням Директора Національного бюро або його заступника, погодженим із прокурором, *створювати спільні слідчі групи, що включають оперативних та слідчих працівників;*

9) за пред'явлення службового посвідчення входити безперешкодно до державних органів, органів місцевого самоврядування та зони митного контролю, а за письмовим розпорядженням Директора Національного бюро або його заступника - безперешкодно проходити до військових частин та установ, пунктів пропуску через державний кордон України;

10) *використовувати з наступним відшкодуванням завданих збитків транспортні засоби, які належать фізичним та юридичним особам (крім*

транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у їх вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, що потребують екстреної медичної допомоги;

11) надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій;

12) здійснювати співробітництво з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності та конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочувати осіб, які надають допомогу в попередженні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень.

Контроль за ефективністю використання коштів на зазначені цілі здійснює Рахункова палата України;

13) за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України;

14) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

15) зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати заходи фізичного впливу на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію»;

16) видавати в разі наявності небезпеки для життя і здоров'я особам, взятим під захист, відповідно до законодавства зброю, спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку;

17) здійснювати правове співробітництво із компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування на підставі законів та міжнародних договорів України;

17-1) одержувати у вигляді довідки від органів прокуратури України та Міністерства юстиції України у триденний строк матеріали, отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги, які стосуються фінансових і корупційних кримінальних правопорушень;

18) виступати як представник інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна, захист прав та інтересів держави з питань, які стосуються виконання обов'язків Національного бюро, а також залучати з цією метою юридичних радників, зокрема іноземних;

19) *порушувати питання щодо створення спеціальних умов (у тому числі щодо засекречування перебування, здійснення заходів безпеки, поміщення в окремому приміщенні) в ізоляторах тимчасового тримання та установах попереднього ув'язнення для осіб, які співпрацюють із Національним бюро.*

Національне бюро може від імені України надавати міжнародні доручення щодо проведення оперативно-розшукових та слідчих дій, укладати угоди про співробітництво з питань її повноважень з іноземними і міжнародними правоохоронними органами та організаціями, звертатися від імені України до іноземних державних органів в установленому законодавством України та відповідних держав порядку тощо.

Національне бюро може створювати та брати участь у міжнародних слідчих групах відповідно до цього закону та інших законодавчих актів та міжнародних договорів України, залучати до роботи іноземних експертів у боротьбі з корупцією, мати інші повноваження, пов'язані з виконанням нею своїх обов'язків.

Права Служби безпеки України зафіксовані у ст. 25. Закону України «Про Службу безпеки України». Її співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається **право:**

1) вимагати від громадян та посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Служби безпеки України, перевіряти у зв'язку з цим документи, які посвідчують їх особу, а також проводити огляд осіб, їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховання речових доказів злочинної діяльності;

2) подавати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки, у тому числі із забезпечення охорони державної таємниці;

3) *одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу Служби безпеки України від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані і відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись з цією метою службовою документацією і звітністю.* Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність».

4) входити у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, на їх територію і в службові приміщення;

4-1) складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції Служби безпеки України, *проводити особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів, застосовувати інші*

передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення;

6) використовувати з наступним відшкодуванням витрат та збитків транспортні засоби, які належать підприємствам, установам і організаціям, військовим частинам і громадянам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення злочинів, переслідування та затримання осіб, які підозрюються в їх вчиненні, доставки до лікувальних установ осіб, що потребують термінової медичної допомоги;

7) виключно при безпосередньому припиненні злочинів, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, переслідуванні осіб, що підозрюються у їх вчиненні, заходити в жилі, службові, виробничі та інші приміщення, на території і земельні ділянки та оглядати їх з наступним повідомленням прокурора протягом 24 годин;

8) проводити гласні і негласні оперативні заходи у порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»

9) здійснювати співробітництво з громадянами України та іншими особами, в тому числі на договірних засадах, дотримуючись при цьому умов добровільності і конфіденційності цих відносин;

10) користуватися на договірних засадах службовими приміщеннями підприємств, установ, організацій, військових частин, а також жилими та іншими приміщеннями громадян;

11) направляти військовослужбовців Служби безпеки України для роботи на штатних посадах в інших установах, підприємствах і організаціях на час виконання конкретних завдань в інтересах контррозвідки, боротьби з корупцією та організованою злочинною діяльністю; в окремих випадках у порядку, визначеному колегією Служби безпеки України, допускається направлення на роботу таких військовослужбовців в установи, підприємства і організації за ініціативою їх керівників;

12) в інтересах контррозвідки і оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Службу безпеки України цим Законом;

13) морально і матеріально заохочувати співробітників Служби безпеки України та інших осіб за заслуги по забезпеченню державної безпеки; представляти їх у встановленому порядку до державних нагород;

14) позачергово придбавати квитки на всі види транспорту незалежно від наявності місць і поселятися в готелях при пред'явленні посвідчення про відрядження;

15) безплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі), залізничного та водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів, а також попутним транспортом;

16) видавати у разі наявності небезпеки для життя і здоров'я особам, взятим під захист, відповідно до чинного законодавства зброю, спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку.

У разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності Служба безпеки України, її органи і співробітники мають також право:

1) одержувати в установленому законом порядку на письмову вимогу керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України від митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форми власності) інформацію і документи про операції, стан рахунків і руху коштів на них за конкретний проміжок часу (з розшифруванням сум, дати призначення та контрагента платежу), вклади, внутрішньо- та зовнішньоекономічні угоди, а також завірені копії документів, на підставі яких було відкрито рахунок конкретної юридичної або фізичної особи.

Отримання від банків відомості, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність» (2121-14). Документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо - не пізніше як протягом 10 діб;

2) залучати в установленому законодавством порядку до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів;

3) одержувати в установленому законодавством порядку за письмовими запитами керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних Верховним Судом України, Генеральною прокуратурою України, Національним банком України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України;

4) подавати за матеріалами оперативно-розшукової діяльності до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України;

5) входити за письмовим розпорядженням керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України за службовими посвідченнями на територію, у приміщення, склади та сховища підприємств, організацій і установ (крім іноземних дипломатичних представництв) незалежно від форми власності, на пункти пропуску через державний кордон та митниць, а також у виробничі приміщення громадян, які займаються підприємницькою діяльністю;

6) за постановою слідчого та з санкції відповідного прокурора по нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, а у невідкладних випадках - з наступним повідомленням

прокурора протягом доби в разі загрози знищення, приховування або втрати предметів чи документів, які можуть бути використані в розкритті та розслідуванні злочинної діяльності, на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, накладати арешт на грошові кошти та інші цінності фізичних та юридичних осіб, вилучати предмети і документи із складанням відповідного акта. Копії акта вручаються громадянину чи представнику підприємства, установи, організації.

Органи і підрозділи Служби безпеки України, які здійснюють боротьбу з тероризмом, мають повноваження органу дізнання.

Надаючи права оперативним підрозділам опитувати осіб, законодавець надає можливість використовувати і добровільну допомогу громадян; давши права оперативним підрозділам проникати в злочинні угруповання, законодавець гарантує збереження в таємниці такої діяльності оперативних працівників, чи особам, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Закон дає вичерпний перелік повноважень державних органів у сфері оперативно-розшукової діяльності. В ньому немає припущень або двозначного змісту, чи поширювального поняття. Навпаки, використання цілого ряду оперативно-розшукових заходів уточнюється або обмежується, наприклад, «опитувати осіб за їх згодою», «проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної поведінки», «відвідувати жили та інші приміщення за згодою їх власників», «використовувати за згодою адміністрації службові приміщення...», «виключно з метою отримання...», чи спеціального дозволу суду на їх проведення потребує обмежувальний характер застосування окремих оперативно-розшукових заходів підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, гарантує дотримання законності і спрямовує оперативні підрозділи на конкретну діяльність по виконанню покладених на них завдань.

Висновок

Оперативно-розшукова діяльність відіграє важливу роль у протидії злочинності та забезпеченні кримінального провадження.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження було і залишається дієвим інструментом для кримінального судочинства. Окрім того, воно сприяє покращенню взаємодії слідчих та оперативних підрозділів.